

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

**Харківський національний університет внутрішніх справ**

**Факультет № 3**

**Кафедра педагогіки та психології**

## **МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ**

### **ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ**

**навчальної дисципліни «Історія психології»**

**вибіркова компонента**

**освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

**спеціальність – 053 «Психологія»**

**«Психологія» (психолог ювенальної превенції)**

**Харків 2023**

**ЗАТВЕРДЖЕНО**

Науково-методичною радою  
Харківського національного  
університету внутрішніх справ  
Протокол від № 21.12.2023 року № 11

**СХВАЛЕНО**

Вченою радою факультету № 3  
Протокол від 20.12.2023 року № 13

**ПОГОДЖЕНО**

Секцією Науково-методичної ради  
ХНУВС з гуманітарних та соціально-  
економічних дисциплін  
Протокол від 21.12.2023 року № 11

Розглянуто на засіданні кафедри педагогіки та психології  
(протокол від 14.12.2023 року № 20)

**Розробник:**

1. Доцентка кафедри педагогіки та психології факультету № 3 ХНУВС,  
кандидатка психологічних наук, доцентка – Доценко В.В.

**Рецензенти:**

Старший викладач кафедри психології та педагогіки гуманітарного  
факультету Національної академії Національної гвардії України, доктор  
філософії з психології – Слурденко Д.О.;

Професорка кафедри педагогіки та психології факультету № 3 ХНУВС,  
докторка психологічних наук, професорка – Мілорадова Н.Е.

## 1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 4							
Тема № 1. Історія психології, її предмет, розвиток і методологічні принципи	8	2	2	-	-	4	Екзамен
Тема № 2. Розвиток психологічних знань в рамках вчення про душу	8	2	2	-	-	4	
Тема № 3. Розвиток психологічної думки в епоху Просвітництва (XVII - XVIII ст.)	14	4	4	-	-	6	
Тема № 4. Становлення психології як самостійної науки і розвиток її галузей	14	4	4	-	-	6	
Тема № 5. Біхевіоризм та гештальтпсихологія.	18	4	4	-	-	10	
Тема № 6. Глибинна психологія та її розвиток у XX столітті.	18	4	4	-	-	10	
Тема № 7. Нові напрямки другої половини XX століття: генетична, гуманістична, когнітивна, гендерна та екзистенційна психологія	22	6	6	-	-	10	
Тема № 8. Розвиток вітчизняної психології. Психологія XXI століття	18	4	4	-	-	10	
Всього за семестр № 4:	120	30	30	-	-	60	екзамен

## 2. Методичні вказівки до семінарських занять

**Тема № 1. Предмет історії психології, її розвиток і методологічні принципи.**

**Семінарське заняття:** Предмет історії психології, її розвиток і методологічні принципи.

**Навчальна мета заняття:** визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості знань про предмет, задачі та методи вивчення історії психології, етапи її розвитку та функції історії психології; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, узгоджувати, робити висновки.

**Кількість годин:** 2 години

**Навчальні питання:**

1. Основні етапи розвитку психології.
2. Предмет вивчення психології та предмет історії психології.
3. Фактори впливу на розвиток психології
4. Місце історії психології у системі сучасних психологічних дисциплін та її зв'язок з іншими галузями наук.

**Методичні вказівки:**

У своїй відповіді здобувач вищої освіти повинен розкрити особливості науки «Історія психології», як галузі знань, що має власний предмет який не можна змішувати із предметом самої психології як науки.

Наукова психологія вивчає факти, механізми й закономірності тієї форми життя, яке звичайно називають щиросердечною або психічною. Історія ж психології описує й пояснює, як ці факти й закони відкривалися (часом у болісних пошуках істини) людському розуму.

Отже, якщо предметом психології є одна реальність, а саме реальність відчуття і сприйняття, пам'яті й волі, емоцій і характеру, то предметом історії психології служить інша реальність, а саме – діяльність людей, зайнятих пізнанням психічного миру.

Здобувач вищої освіти повинен дати чітке визначення предмету історії психології – вивчення формування уявлення про психічну реальність на різних етапах розвитку наукового знання. Історія психології має свій, відмінний від предмета психології предмет вивчення.

У процесі розвитку науки історії психології виділялося три основні визначення її предмета: душа, свідомість, поведінка.

Психологія як наука про душу пояснювала її як причину всього, тобто душа визначалася як пояснювальний принцип.

Свідомість як предмет історії психології мало подвійну функцію: вона було й об'єктом вивчення, і пояснювальним принципом.

З появою нового предмета вивчення – поведінки – був переборений суб'єктивізм психології свідомості, однак це спричинило зникнення самого об'єкта вивчення - психіки й свідомості.

На сучасному етапі розвитку науки виникає тісний зв'язок між свідомістю й поведінкою, або діяльністю.

Наступним етапом відповіді є визначення основних завдань предмета історії психології:

1. Аналіз виникнення й подальшого розвитку наукових знань про психіку з погляду наукового, а не життєвого або релігійного підходу у вивченні еволюції уявлень про психіку людини.
2. Аналіз і розуміння міждисциплінарних зв'язків між історією психології й іншими науками, розкриття тих взаємозв'язків, від яких

залежать досягнення психології.

3. З'ясування залежності зародження й сприйняття знань від соціальних, культурних і ідеологічних впливів на наукову творчість.

Для повної відповіді важливо розкрити методологічні основи історії психології:

Принцип історизму - розгляд певного відрізка розвитку науки в контексті соціокультурних умов, його залежність від загальної ситуації в науці в цілому й у досліджуваній науці зокрема, через зіставлення з попередніми накопиченими в досліджуваній галузі знань.

Детермінізм - розкриття способу причинного пояснення психічного, що породжуються певними факторами,

Методи історії психології:

Теоретична реконструкція (метод, запозичений з інших наук) – допускає опис і критичний аналіз наукових систем минулого, обґрунтування й систематизації психологічного знання. Результатом цього дослідження є ретроспективне відтворення наукових концепцій, проблем, дослідницьких методів у їхній історичній послідовності відповідно до логіки предмета.

Вивчення наукових шкіл – вивчення внутрішніх аспектів і особливостей тієї або іншої школи, розроблених і використовуваних нею способів виробництва наукових знань, характеру наукового спілкування між самими представниками школи, схожості й відмінності їх думок, оцінок, критики.

Вивчення архівних матеріалів – пошук наукових праць і їх коментування, постачання виносками й примітками.

**Теми для рефератів:**

1. Методологічні проблеми історії психології.
2. Основні відмінності історичної психології науки, психоісторії та історії науки.
3. Основні етапи розвитку психології як науки.

**Література**

**Основна:**

1. Євдокімова О.О. Історія психології : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. Харків : Константа, 2020. 320 с.
2. Роменець В.А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження : навч. посіб. : рекомендовано МОН України. К. : Либідь, 2010. - 916 с. : іл.

**Допоміжна:**

1. Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психологія особистості: Підручник. К. : ТОВ "КММ", 2017. 296 с.
2. Становлення психологічної думки в Україні: провідні ідеї та історія розвитку : колективна монографія / В.В. Турбан, Л.З. Сердюк, Ю.Т. Рождественський [та ін.] ; за ред. В. В. Турбан. К.-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 306 с.

**Інформаційні ресурси в Інтернеті:**

1. Ільїн Г.Л. Історія психології. URL:

[https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya\\_psihologiyi](https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya_psihologiyi)

2. Історія психології: від античності до початку XX століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. НБП «Інтерсервіс». 235 с. URL: [http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O\\_Kokhanova\\_IP\\_IL.pdf](http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O_Kokhanova_IP_IL.pdf)

## **Тема №2: Розвиток психологічних знань в рамках вчення про душу**

**Семінарське заняття:** Розвиток психологічних знань в період античності, Середньовіччя та епоху Відродження

**Навчальна мета заняття:** визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості знань про основні підходи до проблеми душі у період філософської психології, античності, Середньовіччя та епоху Відродження; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, узгоджувати, робити висновки.

**Кількість годин:** 2 години

### **Навчальні питання:**

1. Основні етапи розвитку античної психології.
2. Порівняльна характеристика в розумінні душі у теоріях Сократа, Платона і Аристотеля.
3. Проблеми психології в період Середньовіччя.
4. Сутність експериментів Ібн Сіні.
5. Проблеми досліджень в епоху Відродження.

### **Методичні вказівки:**

Відповіді повинні розкрити наступні моменти:

1. Античність ознаменувала собою новий етап в історії людства: культурний розквіт, виникнення численних філософських шкіл, поява видатних дослідників і перші спроби підвести під явища навколишнього світу філософську, а часто і наукову основу, були зроблені кроки зрозуміти і описати психіку людини.

2. Анімізм був одним з перших міфологічних вчень про душу в античній філософії і розглядав психіку людини з погляду міфології і психології богів. Душа розумілася як особлива ознака, яка не видна за конкретними повсякденними речами і яка покидає людське тіло з його останнім диханням.

3. Перехід від анімізму до гілозоїзму ознаменував революцію в античній науковій думці. В гілозоїзмі весь світ, космос вважався спочатку живим; межі між живим, неживим і психічним не проводилося - всі вони розглядалися як породження єдиної живої матерії.

4. Геракліт: душа («псіхея») є «іскоркою» космосу, який визначався як «вічно живий вогонь». Все оточуюче людину і сама людина схильні до вічної зміни. Єдиним і для душі, і для космосу є закон, згідно з яким немає безпричинних явищ і всі вони є невідворотним результатом зіткнення атомів. Випадковими ж люди називають ті події, причин яких не знають.

5. Теорія пізнання Геракліта: процес пізнання означає не відхід углиб власних думок і переживань і повне зречення від всього зовнішнього, а припускає пізнання закону Логосу, за яким явища переходять один в одного і

малий світ окремої душі ідентичний макрокосму всього світопорядку; отже, збагнути свою душу – значить заглиблюватися в закон (Логос).

6. Демокрит: все суще складається з атомів – найдрібніших субстанцій, які неподільні і недоступні відчуттям, а також розрізняються формою, величиною і рухливістю. Душа є матеріальною речовиною, що складається з найдрібніших круглих, гладких, дуже рухомих атомів вогню, розсіяних по всьому тілу. Душа рухає тілом за допомогою руху дрібних атомів вогню. Після розпаду тіла атоми душі виходять з нього, розсіваються в просторі і пропадають, тобто душа також смертна, як і тіло. Вчення Демокріта про психічні процеси засновано на розумінні людини як з'єднання певних атомів один з одним. Сприйняття є взаємодія атомів предметів, які сприймає людина, і його органів чуття.

9. Сократ був майстром усного спілкування і аналізу, мета якого - за допомогою слова оголити те, що приховане під покривом свідомості. Підбираючи певні питання, Сократ допомагав співрозмовнику відкрити ці покриви. Такий тип діалогу згодом стали називати сократичним методом. Цей метод ведення розмови полягає в тому, щоб за допомогою спеціальних питань спочатку поставити під сумнів істинність їх знань, а потім досягти цієї істини через виявлення суперечностей в твердженнях супротивника, і таким чином знаходженням нового, більш надійного знання.

10. Платон зробив акцент не на зовнішньому діалозі, як було у Сократа, а на внутрішньому, який припускає, що душа в процесі мислення задає собі питання, сама ж відповідає, затверджує і заперечує. Цей феномен відомий сучасній психології як внутрішня мова, а процес її походження з мови зовнішньої (соціальної) одержав назву інтеріоризації (від лат. «інтеріор» – внутрішній). Всяке знання є спомин душею тих ідей, які вона пізнала під час перебування в світі ідей, до того, як з'єдналася з тілом, тобто на підставі асоціацій; таким чином, вивчати треба свою душу, і в ній істинне знання.

11. Арістотель вперше систематизував всі знання про природу людини від історії питання до аналізу думок попередників і побудови на цій основі своєї теорії. Головна функція душі - це реалізація біологічного існування організму, в якому тілесне і духовне утворюють нероздільну цілісність. Душа – це не самостійне єство, а форма, спосіб організації живого тіла. Після смерті душа повертається в ефір простору, тобто має божественний початок, що приходить в тіло у момент народження. Здібності душі розглядаються через її рівні.

12. Період Середньовіччя починається з падіння в V ст. Римської імперії і ствердження християнства, що культивувало неприйняття всякого знання, заснованого на досвіді, гріховність спроби зрозуміти будову і призначення людської душі, відмінне від біблійного розуміння природи і призначення людини. Розвиток психології в цей період був пов'язаний із зміною її предмету, оскільки офіційною наукою про душу стало богослов'я. Тому психологія повинна була або повністю поступитися богослов'ю дослідженням психіки, або знайти собі таку нішу для дослідження, яка не входила б в суперечність з офіційною наукою «богослов'ям». У зв'язку з цим

уявлення про душу в психології носили етико-релігійний характер протягом всього середньовічного періоду. Після початкового етапу розвитку психологія почала прагнути того, щоб знайти своє місце в дослідженні душі, визначити те коло питань, яке їй може бути віддане богослов'ям. Це привело частково до перегляду предмету психології - в змісті душі була виділена особлива категорія, що підлягає науковому дослідженню. В XII-XIII вв. в психології виник напрям деїзму, який стверджував, що існують дві душі - духовна (її вивчає богослов'я) і тілесна, яку вивчає психологія. Таким чином, з'явився предмет для наукового вивчення.

13. Аврелій Августин (354-430) був найбільшим християнським мислителем епохи Середньовіччя. Його філософія була симбіозом християнських і стародавніх доктрин, головною з яких була ідеалістична філософія Платона. Предметом пізнання є Бог, і в той же час він виступає і як причина пізнання, допомагаючи знаходити людям правду. Душа визначається як самостійна субстанція, яка не є ні тілесною властивістю, ні видом тіла.

14. Хома Аквінський (1225/26-1274) заснував свою філософську концепцію розуміння душі на аристотелівському розумінні пасивної матерії і активної форми. Душа безсмертна, оскільки є субстанцією, чистою і незалежною від всякої матерії взагалі і тілесної оболонки зокрема. Душа - це формуючий принцип, що дає основу всього людського життя.

15. Вчені епохи Відродження вважали головною задачею відродження античних цінностей, очищення античної картини миру від «середньовічних варварів». Нові філософи знов звертаються до Арістотеля, зокрема, до його розуміння душі в трактаті «Про душу», і тут починаються суперечки і розбіжності. Корінна відмінність торкалася питання про безсмертя душі - головного питання в церковному віровченні. Перша група (аверойсти) розділяла розум (розум) і душу і вважала розум як вищу частину душі, безсмертним, а друга група (олександристи) наполягала на цілісності аристотелівського навчання і його тезі про те, що всі здібності душі начисто зникають разом з тілом. Активно ідеї епохи Відродження розвивалися в Італії і Іспанії.

#### **Теми для рефератів:**

1. Загальна характеристика матеріалістичного вчення про душу в античності.
2. Порівняльний аналіз матеріалістичних концепцій Демокрита й Епікура.
3. Проблема душі і її конфліктів у теорії Платона.
4. Порівняльний аналіз підходу до проблеми пізнання в Платона й Аристотеля.
5. Природничо-науковий підхід до душі в теорії Аристотеля.
6. Зародження психофізіології й диференціальної психології в Середньовіччі й у період Відродження.

#### **Література:**

##### **Основна:**



1. Євдокімова О.О. Історія психології : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. Харків : Константа, 2020. 320 с.

2. Роменець В.А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження : навч. посіб. : рекомендовано МОН України. К. : Либідь, 2010. - 916 с. : іл.

#### **Допоміжна:**

1. Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психологія особистості: Підручник. К. : ТОВ "КММ", 2017. 296 с.

#### **Інформаційні ресурси в Інтернеті:**

1. Ільїн Г.Л. Історія психології. URL: [https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya\\_psihologiyi](https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya_psihologiyi)

2. Історія психології: від античності до початку XX століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. НБП «Інтерсервіс». 235 с. URL: [http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O\\_Kokhanova\\_IP\\_IL.pdf](http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O_Kokhanova_IP_IL.pdf)

3. Видатні психологи, психотерапевти, психіатри та філософи. URL: <http://uk.tutotvet.com.ua/znamenitye-psichologi>

### **Тема № 3: Розвиток психологічної думки в епоху Просвітництва (XVII - XVIII ст.).**

**Семінарське заняття:** Розвиток психологічної думки в епоху Просвітництва (XVII - XVIII ст.).

**Навчальна мета заняття:** визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості знань про особливості розвитку психології у Новий час: механістичний дуалізм, сенсуалізм, раціоналізм; про основні напрямки розвитку психології в XVIII сторіччі: німецька школа, асоціативна психологія в Англії;

розвивати вміння об'єктивно знаходити реальні переваги та недоліки у психологічних теоріях; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, узгоджувати, робити висновки.

**Кількість годин:** 4 години

#### **Навчальні питання:**

##### **ЧАСТИНА 1**

1. Предмет психології в Новий час.
2. Порівняльна характеристика позицій раціоналізму та сенсуалізму.
3. Способи вирішення проблеми пізнання світу в раціоналізмі.
4. Значення для розвитку психології відкриття рефлексу Р. Декартом.
5. Характеристика двох видів пізнання в роботах Дж. Локка.

##### **ЧАСТИНА 2**

1. Фактори розвитку сенсуалістичної психології в XVIII столітті.
2. Суть дискусії між К.Гельвецієм і Д.Дідро.
3. Положення теорії В.Вольфа, що стали основними для німецької психології.
4. Різниця між сприйняттями і уявленнями, згідно вчення Д. Юма.

5. Вплив теорії еволюції на психологію.
6. Характеристика нового методу дослідження запропонованого А. Бенном.

### **Методичні вказівки:**

Готуючи відповіді на питання самостійної підготовки до теми «Розвиток психології у Новий час» здобувач повинен детально зупинитися на наступних фактах:

1. Дуалізм Р. Декарта. Не тільки душа впливає на тіло, але і тіло здатне істотним чином впливати на стан душі, тобто йдеться не про однонаправлену дію душі на тіло, як було прийнято раніше, а про обопільну взаємодію. Дуалізм (суперечність) у взаємодії душі і тіла означає, що, з одного боку, душа незалежна від тіла, але з іншого - тісно з ним пов'язана. Душа може існувати окремо від тіла, але насправді існує тільки у зв'язку з ним.

2. Рефлекторна схема Декарта. Декарт першим ввів поняття рефлексу. Схема рефлексу зводилася до наступного: зовнішній імпульс приводить в рух частинки, звані «тваринними духами». Далі за допомогою цього зовнішнього імпульсу «тваринні духи» заносяться в мозок по «трубках», з яких складається периферична нервова система, а звідти автоматично переходять до м'язів. Схема Декарта відкрила рефлекторну природу поведінки, не вдаючись для цього до поняття душі, якій до появи теорії рефлексу приписувалася основна причина рухів і поведінки людського організму.

3. Бенедикт Спіноза (1632-1677), нідерландський філософ.

Теорія пізнання. Існує чотири способи пізнання: 1) з чуток; 2) від безладного випадкового досвіду; 3) від загального до приватного; 4) безпосереднє сприйняття єства через пізнання її найближчої причини.

На основі цих чотирьох способів пізнання Спіноза виводить три типи пізнання: 1) пізнання першого роду - це думка і уява, які існують у вигляді образів. Ці пізнання є смутними і спотвореними, а також дають лише абстрактні знання; 2) пізнання другого роду - це загальні ідеї про істотні властивості речей. Вони складають підставу для наук, але страждають відривом від конкретних індивідуальних особливостей об'єктів, що позначаються; 3) інтуїтивне пізнання, визначене як знання суті речей, в якому конкретне і індивідуальне виступає в їх справжній єдності.

Теорія афектів. Афекти визначаються як природні прояви природи, і їх необхідно розглядати з двох точок зору. З погляду мислення, афекти - це помилкова, вселена навколишніми речами ідея, в якій стверджується неадекватна реальній здатність тіла існувати і діяти, а з погляду тривалості афекти - це стани тіла, в яких унаслідок дії інших тіл перебільшується або зменшується дійсна можливість цих тіл існувати і діяти.

4. Г.В. Лейбніц – німецький філософ і найвідоміший математик; так само як і Спіноза, розглядав людину як цілісну істоту, але при цьому мав своє розуміння єдності тілесного і психічного, яке одержало назву психофізичного паралелізму: душа і тіло не можуть впливати одне на інше і вчиняють свої операції самостійно і автоматично, але в основі їх єдності лежить духовний початок, якась божественна мудрість, яка позначається в

тому, що між ними існує поперед встановлена гармонія.

В епоху Освіти активно розвивалася французька емпірична психологія, відмінними рисами якої стали увага до проблем активності людської свідомості і залежність її від суспільних умов.

Французькі сенсуалісти виступали проти будь-яких вчень, що розглядають людину і природу як суб'єкт, на яку можуть впливати якісь сили, що не виводяться з досвіду і розуму.

Розвиток психологічної думки і вивчення свідомості йшов в двох напрямках. В першому напрямі, представниками якого є Кондільяк та Ж. Ламетрі, психіка визначалася як функція високоорганізованої матерії – головного мозку, що сприяло експериментальному вивченню тих явищ, які раніше визначалися як утворення душі, що має безтілесну, божественну природу. Другий напрям, представлений теоріями К.Гельвеція, Ж-Ж.Руссо, Д.Дідро, представляв індивідуальну психіку як результат впливу соціальних умов, побуту і звичаїв, духовного світу людей, якими рухає власна енергія культурної творчості.

Теорії французьких матеріалістів епохи Освіти вплинули й підготували ґрунт для подальшого розвитку психології, фізіології, нейрофізіології й інших наук про природу людини. У своїх теоріях вони затвердили принцип цілісності людини, що виражався в неподільності психічних явищ і мозку, який їх продукує, а також відстоювали нероздільний зв'язок людини із соціальним і культурним середовищем.

У вченнях французьких матеріалістів уперше середовище й спадковість розглядалися як основні фактори, що визначають психічний розвиток дитини, що й впливають на формування всіх його здатностей. Французький сенсуалізм проголосив почуттєвий досвід єдиним джерелом раціонального знання про навколишній світ і довів, що емпіричне вивчення зв'язків усередині психіки, а не уможлядні теоретизування із цього приводу є єдино вірним джерелом одержання наукового знання.

Німецька емпірична психологія – І.Ф. Гербарт, основоположник німецької емпіричної психології, висуває наступні положення про природу людини:

1. Предметом будь-якого психологічного дослідження є факти свідомості, а методами їх вивчення - спостереження за іншими, самоспостереження, аналіз продуктів діяльності, але не експеримент. Для одержання безсумнівних факт необхідне використання методів математики.

2. Найпростішими елементами психіки є уявлення, що виникають під впливом зовнішніх об'єктів та образів сприйняття.

3. Виділяються три рівні свідомості, кожний з яких уміщає в себе відповідні йому за ступенем ясності уявлення:

а) ясна свідомість (апперцепція), змістом якої є уявлення з максимальним ступенем ясності;

б) свідомість (перцепція), що вміщує в себе менш ясні уявлення й образи;

в) несвідоме, тобто область свідомості, що має у своєму складі

уявлення, подавлені змістами двох інших рівнів.

4. Кожне уявлення, що перебуває на певному рівні свідомості, може переміщатися з одного рівня на інший у різні моменти часу.

5. Свідомість людини перебуває в постійній динаміці, вона не пасивна, і усередині її завжди є більш-менш усвідомлювані уявлення.=

#### **Теми рефератів:**

1. Підхід до проблеми пізнання в сенсуалізмі й раціоналізмі.
2. Проблема поведінки і розвитку рефлексу в роботах Р. Декарта.
3. Характеристика двох видів пізнання в роботах Дж. Локка.
4. Проблема здібностей у роботах французьких просвітителів.
5. Характерні риси підходу до проблеми психіки в німецькій психології.
6. Розвиток теорії пізнання в роботах Дж. Берклі й Д. Юма.
7. Загальне й відмінності в підходах Д. Юма й Канта до ролі й місця психологічної науки.

#### **Література:**

##### **Основна:**

1. Євдокімова О.О. Історія психології : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. Харків : Константа, 2020. 320 с.

2. Роменець В.А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження : навч. посіб. : рекомендовано МОН України. К. : Либідь, 2010. - 916 с. : іл.

3. Роменець В.А. Історія психології: XVII століття. Епоха Просвітництва : навч. посіб. : рекомендовано МОН України. К. : Либідь, 2010. 1000 с. : іл.

##### **Допоміжна:**

1. Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психологія особистості: Підручник. К. : ТОВ "КММ", 2017. 296 с.

##### **Інформаційні ресурси в Інтернеті:**

1. Ільїн Г.Л. Історія психології. URL: [https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya\\_psihologiyi](https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya_psihologiyi)

2. Історія психології: від античності до початку XX століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. НБП «Інтерсервіс». 235 с. URL: [http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O\\_Kokhanova\\_IP\\_IL.pdf](http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O_Kokhanova_IP_IL.pdf)

3. Видатні психологи, психотерапевти, психіатри та філософи. URL: <http://uk.tutotvet.com.ua/znamenitye-psichologi>

**Тема № 4: Становлення психології як самостійної науки і розвиток її галузей.**

**Семінарське заняття:** Становлення психології як самостійної науки і розвиток її галузей

**Навчальна мета заняття:** визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості знань про перші області психології як самостійної науки, особливості становлення експериментальної психології; вплив еволюційної теорії Ч. Дарвіна на розвиток психології; внесок

В. Вундта у становлення та розвиток психології; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, узгоджувати, робити висновки.

**Кількість годин:** 4 години

**Навчальні питання:**

*Частина 1*

1. Методи дослідження психіки запропоновані В.Вундтом.
2. Експериментальна психологія Г. Еббінгауза.
3. Сутність підходу В.Джеймса до вивчення самооцінки.
4. Методологічна криза в психології в 30 років XX століття

*Частина 2*

1. Передумови виділення вікової психології в самостійну область психологічного знання.
2. Концепція психічного розвитку С. Хола.
3. Механізми психічного розвитку описані Е. Клапаредом.
4. Сутність впливу соціального оточення на процес формування психіки дітей (вчення Дж.Болдуїна).

**Методичні вказівки:**

Необхідно розкрити процес становлення психології як самостійної науки, що стало можливим завдяки поступовому її перетворенню з науки описової в науку експериментальну.

Роком народження психології прийнято вважати 1879 рік, місцем народження - психологічну лабораторію в Університеті м. Лейпцигу, а «батьком» - німецького психолога Вільгельма Вундта, який увів у психологічну науку метод експерименту й створив свою експериментальну психологію.

Розвиток наукового психологічного знання в зазначений період можна розділити на три напрямки:

1. Експериментальна психологія В. Вундта, предметом якої стало вивчення свідомості шляхом розкладання її змісту на найпростіші елементи й наступний їх аналіз.

У Німеччині експериментальні методи Вундта розроблялися Г. Еббінгаузом у дослідках з дослідження пам'яті.

У Європі виникає Вюрцбургська школа професора О. Кюльпе, предметом її вивчення стає мислення.

В Америці виникає структуралізм Е. Тітчінера як концепція розуміння свідомості.

2. Розвиток інших галузей психологічної науки, які використовують експеримент як основний дослідницький інструмент:

- диференціальна психологія Ф. Гальтона в Англії, що вивчає специфіку відмінностей між людьми;

- метод тестів, розроблювальний англійськими дослідниками А. Біне й К.Спірменом, американськими вченими Р. Кеттелом і Ст. Холлом, який на основі цих методів створює свою науку про розвиток дитини - педологію;

- формування вікової психології як самостійної області наукового

знання;

- нова наука психотехніка, або індустріальна психологія, піонерами якої були Ф. Тейлор і Г. Мюнстерберг.

3. Розвиток функціоналізму Ф. Brentano як супротивника експериментальної психології В. Вундта, а також усього асоціаністичного напрямку в психології в цілому. Подальший розвиток цього напрямку в Америці здійснюється учнем Ф. Brentano і В. Джеймсом.

### *Частина 2*

На початку відповіді здобувач повинен розповісти про оформлення вікової психології в самостійний напрямок, а саме:

Протягом багатьох століть вивчення психічного розвитку дитини й створення концепцій виховання здійснювалося в руслі філософії (Я. А. Коменський, Ж-Ж. Руссо, Дж. Локк, А. Бен і ін.) і природності дитини, яка вивчала, з погляду фізіології, біології й медицини (роботи Ч. Дарвіна). Наприкінці ХІХ ст. стали намічатися передумови для формування вікової психології як самостійної галузі психологічної науки.

1. Розробка ідей розвитку в біології, в еволюційній теорії Чарльза Дарвіна.

2. Активний розвиток самої психології як самостійної науки, розвиток експериментальної, диференціальної психології, лабораторні експерименти В. Вундта, дослідження пам'яті Г. Еббінгауза, вивчення індивідуальних відмінностей Ф. Гальтона.

3. Поява в руслі експериментальної психології об'єктивно-наукових методів дослідження, експерименту, використання математичних методів для перевірки й аналізу отриманих результатів.

4. Обумовлений вимогами часу й ходом розвитку суспільства перехід психології від теоретичної науки до практики й практичному застосуванню накопичених знань, зокрема застосування цих знань в області педагогіки й навчання, тобто виникнення тісного зв'язку між психологією й педагогікою.

Вікова психологія як самостійна наука з'явилася на стику двох інших наук - психології й педагогіки. Метою дитячої психології стає розробка об'єктивних загальних рекомендацій відносно прийомів і методів навчання на кожному з вікових етапів. Відповідно до цієї мети перед дитячою психологією встало завдання дослідження загальних для всіх дітей механізмів і етапів психічного розвитку.

Специфіку етнопсихології можна позначити як вивчення систематичних зв'язків між психологічними й культурними змінними при порівнянні етнічних спільнот. Багато фахівців у тій науці, яка по суті є етнопсихологією, віддавали перевагу й воліють називати себе дослідниками «психології народів», «психологічної антропології», «порівняльно-культурної психології» і т.п.

До початку ХХ сторіччя тестові методи дослідження продовжують активно формуватися і починається їхнє використання в диференціальній і віковій психології з метою вивчення індивідуальних розумових особливостей дітей.

Чарльз Спірмен розробив метод статистичного підрахунку дослідних даних через аналіз кореляцій, згодом названий факторним аналізом.

Був виділений генеральний, загальний для всіх здібностей фактор, названий G-Фактором, що обумовлює відмінності в здібностях випробуваних. Це дало ґрунт для подальших розробок напрямку, і слідом за ним виникли теорії мультифакторного аналізу, які розробили Гілфорд, Терстоун і ін., а також факторні моделі інтелекту.

Анрі Біне, французький психолог, розробив тестову схему «Метрична шкала інтелектуального розвитку», метою якої є диференціація розумово відсталих дітей з уродженим характером дефекту від просто ледачих, але інтелектуально збережених через діагностику уваги, пам'яті, мислення і їх складових - просторового орієнтування, загальної поінформованості, словникового запасу, рахунку. Так виникають перші тести вивчення інтелекту, вводиться поняття хронологічного віку, тобто біологічного віку випробуваного на момент рішення тесту, і розумового віку - величини (бала), що показує результат проходження тесту, а також пізніше поняття коефіцієнта інтелекту, який дорівнює відношенню біологічного віку до хронологічного у відсотках.

#### **Теми рефератів:**

1. Значення еволюційної теорії Ч. Дарвіна в розвитку психології.
2. Основні особливості німецької психологічної школи.
3. Становлення експериментальної психології.
4. Значення теорії В. Вундта в розвитку асоціативної психології.
5. Загальна характеристика психологічних поглядів В. Джеймса.
6. Педологія й вікова психологія - взаємозв'язок і взаємовплив.
7. Погляди Л.С. Виготського на вирішення кризи психології
8. Психологічний аналіз кризи психології на початок 20 століття.
9. Особливості підходу Дж. Болдуїна до дослідження психіки дітей.
10. Роль Ф. Гальтона в розвитку диференціальної психології.
11. Тести як універсальний метод дослідження індивідуальних відмінностей.

#### **Література:**

##### **Основна:**

1. Євдокімова О.О. Історія психології : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. Харків : Константа, 2020. 320 с.
2. Роменець В. А. Історія психології XIX – початку XX століття: навч. посібник. К. : Вища школа, 2010. 614 с.

##### **Допоміжна:**

1. Загальна психологія: підручн. для студ. вищ. навч. закладів / ред. С.Д. Максименка. К. : Форум, 2017. 356 с.
2. Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психологія особистості: Підручник. К. : ТОВ "КММ", 2017. 296 с.
3. Становлення психологічної думки в Україні: провідні ідеї та історія розвитку : колективна монографія / В.В. Турбан, Л.З. Сердюк,

Ю.Т. Рождественський [та ін.] ; за ред. В. В. Турбан. К.-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 306 с.

#### **Інформаційні ресурси в Інтернеті:**

1. Ільїн Г.Л. Історія психології. URL: [https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya\\_psihologiyi](https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya_psihologiyi)
2. Історія психології: від античності до початку XX століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. НВП «Інтерсервіс». 235 с. URL: [http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O\\_Kokhanova\\_IP\\_IL.pdf](http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O_Kokhanova_IP_IL.pdf)
3. Видатні психологи, психотерапевти, психіатри та філософи. URL: <http://uk.tutotvet.com.ua/znamenitye-psichologi>

### **Тема № 5: Біхевіоризм та гештальтпсихологія**

#### **Семінарське заняття: Біхевіоризм та гештальтпсихологія**

**Навчальна мета заняття:** визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості знань про розвиток психологічних теорій біхевіоризму, гештальтпсихології, динамічної теорії поля К. Левіна; розвивати вміння самостійно працювати з психологічними першоджерелами та об'єктивно знаходити реальні переваги і недоліки у психологічних теоріях.

**Кількість годин:** 4 години

#### **Навчальні питання:**

##### *Частина 1*

1. Напрямки дослідження у школі біхевіоризму.
2. Метод дослідження поведінки розроблений Е. Торндайком.
3. Порівняльна характеристика стимульного і оперантного біхевіоризму.
4. Значення самоєфективності (вчення А.Бандури).

##### *Частина 2.*

5. Роль гештальта у розвитку сприйняття. Закони сприйняття відкриті в гештальтпсихології
6. Сутність поняття «психологічне поле».
7. Закономірності групової динаміки (К.Левін).

#### **Методичні вказівки:**

Біхевіоризм зробив предметом свого дослідження поведінку, із чим була пов'язана і його назва. При цьому під поведінкою розумілася об'єктивно спостережувана система реакцій організму на зовнішні й внутрішні стимули. Така зміна предмета дослідження пояснювалася завданням зробити психологію об'єктивною наукою. Слідом за функціоналістами біхевіористи вважали, що необхідно вивчати цілісні реакції організму як функції, спрямовані на забезпечення якогось процесу або досягнення певної мети.

Ідея про те, що в основі розвитку поведінки лежить формування усіх нових зв'язків між стимулами й реакціями, привела біхевіористів до переконання, що провідним фактором у процесі генезису є соціальний, тобто вплив навколишнього середовища. Цей підхід, названий соціогенетичним, одержав найбільш повне втілення саме в класичному біхевіоризмі.

Роботи Торндайка й Уотсона поклали початок великій кількості



експериментів, що вивчають різні аспекти формування поведінки. Ці дослідження показали, що не можна пояснити все психічне життя виходячи зі схеми S-R, неможливо зовсім не враховувати внутрішній стан живої істоти. Це привело до модифікації класичного біхевіоризму й появи так званого необіхевіоризму, у якому з'являються внутрішні змінні, що по-різному пояснюються різними вченими. Ці багаточисельні змінні й змінюють реакції живої істоти залежно від її стану, направляючи на досягнення потрібного результату.

#### Основні теорії біхевіоризму

Учений	Предмет і завдання дослідження	Основні результати
Е. Торндайк	Експериментальне дослідження умов і динаміки наочення шляхом аналізу способів розв'язку завдання в проблемному ящику	Закони утворення зв'язку, тобто закони наочення. Метод наочення шляхом проб і помилок.
Д. Уотсон	Вивчення поведінки, аналіз її формування шляхом утворення зв'язку S-R. Спостереження за природним становленням поведінки, емоцій, понять, мови.	Доказ утворення основних знань, умінь, переживань людини й можливості вплинути на їхній зміст під час набуття індивідуального досвіду.
Е. Толмен	Вивчення діяльності системи організм – середовище, формування цілісного підходу до проблеми поведінки	Внутрішня змінна, що детермінує зв'язок S-R, поняття про когнітивні карти й латентне наочення.
К. Халл	Формування гіпотетико-дедуктивного підходу до вивчення поведінки, аналізу факторів, що впливають на характер зв'язку S-R.	Поняття первинного й вторинного підкріплення, закон редукції напруги.
Б. Скіннер	Розробка методів цілеспрямованого наочення, керування й корекції поведінки. Вивчення оперантної поведінки.	Закони оперантного наочення, програмоване наочення, методи корекції поведінки.
Д. Мід	Дослідження соціальних взаємодій, що лежать в основі образу «Я»	Поняття ролі й системи ролей як основи особистості, розкриття ролі гри й очікувань навколишніх у становленні «Я».
А. Бандура	Дослідження соціального наочення, вивчення механізмів формування соціальної поведінки й наслідування, а також способів корекції поведінки.	Поняття непрямого підкріплення, розкриття ролі моделі наслідування, дослідження самоефективності, що впливає на регуляцію персональної поведінки.

Модифікація класичного біхевіоризму була пов'язана й з тим, що соціальна поведінка, яка також стала предметом дослідження, потребувала нового методу, оскільки не могла вивчатися на тваринах. Це привело до виникнення соціального біхевіоризму, який розглядав рольову поведінку людини в соціумі.

Ідея прижиттєвого характеру змісту психіки, ведучих ролей наочення

залишалася непорушною й у необіхевіоризмі. Тому, провідною науковою теорією цього напрямку в другій половині XX ст. стала теорія оперантного біхевіоризму Скіннера, що стала основою для багатьох теорій розвиваючого навчання. Під час самостійної роботи над заданою темою курсанту допоможе наступна таблиця:

Біхевіоризм став провідною психологічною школою XX ст. у США. Своє значення він не втратив і дотепер, незважаючи на різні зауваження з боку представників інших напрямків. Хоча протягом останніх 60-ти років відбулася серйозна модифікація принципів біхевіоризму, закладених Уотсоном, основні постулати цієї школи залишилися незмінними. Це ідея про переважно прижиттєвий характер психіки (хоча в наш час визнається й наявність уроджених елементів), думка про необхідність досліджувати головним чином доступні експерименту й спостереженню реакції, а також переконаність у можливості впливати на процес формування психіки рядом продуманих технологій.

### *Частина 2*

Розглядаючи особливості становлення і розвитку гештальтпсихології здобувачу необхідно звернути увагу на суттєву трансформацію колишнього розуміння структури свідомості й когнітивних процесів у поглядах цього напрямку психології.

Головна особливість вчення школи гештальту полягала в тому, що в основі психіки лежать не окремі елементи свідомості, але цілісні фігури – гештальти, властивості яких не є сумою їх частин.

Таким чином, спростовувалася колишнє уявлення про те, що розвиток психіки ґрунтується на формуванні нових асоціативних зв'язків, які з'єднують окремі елементи між собою в уявлення й поняття. Замість цього висувалася нова ідея про те, що пізнання пов'язане із процесом зміни, трансформації цілісних гештальтів, які визначають характер сприйняття зовнішнього світу й поведінки в ньому. Тому багато представників цього напрямку приділяли значну увагу проблемі психічного розвитку.

Школа гештальту одна з перших звернула увагу на розробку нових, об'єктивних експериментальних методів дослідження психіки. Методологічний підхід гештальтпсихології базувався на декількох основах:

- поняттях психічного поля,
- ізоморфізму;
- феноменології.

Поняття поле запозичене з фізики, у якій були розроблені в ті роки найважливіші відкриття. Вивчення природи атома, магнетизму дозволило розкрити закони фізичного поля, у якому елементи вибудовуються в цілісні системи. Ця думка й стала провідною для гештальтпсихологів, які дійшли висновку, що психічні структури розташовуються у вигляді різних систем у психічному полі. Може відбуватися й переструктурування поля, у якому колишні структури розташовуються по-новому, завдяки чому суб'єкт приходить до принципово нового рішення завдання (інсайт).

### Основні концепції гештальтпсихології

Учений	Предмет і завдання дослідження	Основні результати
М. Вертгеймер	Дослідження феноменів психічного поля, законів, за якими вони утворюються й реорганізуються	Закони й властивості сприйняття, механізми творчого мислення
К. Коффка	Вивчення властивостей, законів і процесів розвитку сприйняття	Синтез психології розвитку й гештальт-психології, закони розвитку гештальтів
В. Келер	Вивчення законів і розвитку образно-схематичного мислення, ізоморфності психічного, психофізичного й фізичного полів	Інсайт, закони образно-схематичного мислення.
К. Левін	Дослідження психологічного поля особистості й соціального поля групи	Структура і якості особистості, рівні регуляції поведінки, групова диференціація й види лідерства.

У дослідженнях цієї школи були відкриті майже всі відомі в цей час властивості сприйняття, доведено значення цього процесу у формуванні мислення, уяви, інших когнітивних функцій.

Аналізуючи наукову діяльність гештальтпсихологічного напрямку, необхідно підкреслити, що творчий потенціал цієї школи не був повністю вичерпаний. Це єдина школа, яка розпалася в 30-ті роки, не дійшовши, хоча б у модифікованому виді до нашого часу, як психоаналіз і біхевіоризм. Але процес розпаду гештальтпсихології не був природнім, пов'язаним з вичерпаністю її програми, це був результат тих соціальних змін, які відбулися в Європі, зокрема в Німеччині, у ті роки й змусили вчених виїхати із країни.

#### Теми рефератів:

1. Порівняльний аналіз підходу до навчання в теоріях Д. Уотсона і Е. Толмена.
2. Можливості й кордони керування поведінкою в біхевіоризмі.
3. Роль засобів масової інформації у формуванні поведінки (концепція А. Бандури).
4. Порівняльний аналіз підходу до проблеми мислення в біхевіоризмі й гештальтпсихології.
5. Проблема інсайту й підхід до її вивчення в гештальтпсихології.
6. Значення теорії «психологічного поля» К. Левіна для сучасної психології особистості.

#### Література:

##### Основна:

1. Євдокімова О.О. Історія психології : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. Харків : Константа, 2020. 320 с.
2. Роменець В.А., Маноха І. П. Історія психології XX століття. К. :

Либідь, 2010. 988 с.

**Допоміжна:**

1. Загальна психологія: підручн. для студ. вищ. навч. закладів / ред. С.Д. Максименка. К. : Форум, 2010. 356 с.
2. Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психологія особистості: Підручник. К. : ТОВ "КММ", 2017. 296 с.
3. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості :навч. посіб. К. : Марич, 2019. 232 с

**Інформаційні ресурси в Інтернеті:**

1. Ільїн Г.Л. Історія психології. URL: [https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya\\_psihologiyi](https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya_psihologiyi)
2. Історія психології: від античності до початку XX століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. НВП «Інтерсервіс». 235 с. URL: [http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O\\_Kokhanova\\_IP\\_IL.pdf](http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O_Kokhanova_IP_IL.pdf)
3. Видатні психологи, психотерапевти, психіатри та філософи. URL: <http://uk.tutotvet.com.ua/znamenitye-psichologi>

**Тема № 6: Глибинна психологія та її розвиток у XX столітті**

**Семінарське заняття:** Глибинна психологія та її розвиток у XX столітті

**Навчальна мета заняття:** визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості знань про виникнення та розвиток глибинної психології на прикладах концепцій, життя та діяльності З. Фрейда, К. Юнга, А. Адлера, К. Хорні, Г. Саллівена, Е. Фрома, Е. Берна, Е. Еріксона; створити установку на перенесення отриманих знань в практику психологічного консультування і психотерапевтичної діяльності; розвивати вміння самостійно працювати з психологічними першоджерелами.

**Кількість годин:** 4 годин

**Навчальні питання:**

*Частина 1*

1. Особливості предмета вивчення і методу дослідження в психоаналізі.
2. Основні принципи теорії психоаналізу З.Фрейда.
3. Структура особистості в теорії З. Фрейда.
4. Значення захисних механізмів для розвитку особистості.
5. Трансформація К. Юнгом підходів З.Фрейда до символічної інтерпретації даних психоаналізу.

*Частина 2*

6. Індивідуальний стиль життя згідно з вченням А. Адлера.
7. Вчення К. Хорні про почуття тривоги особистості.
8. Трансакційний аналіз Е. Берна
9. Характеристика основних теорій глибинної психології.

**Методичні вказівки:**

Готуючи відповіді на тему «Глибинної психології» здобувачу

необхідно зазначити, що психоаналіз (глибинна психологія) ґрунтується на ідеї про те, що поведінка людини визначається не тільки й не стільки її свідомістю, скільки несвідомим, до якого належать ті бажання, потяги й переживання в яких людина не може собі зізнатися і які або не допускаються до свідомості, або витісняються з неї, як би зникають, забуваються, але в реальності залишаються в житті й прагнуть до реалізації, спонукаючи людину до тих або інших учинків, проявляючись в перекрученому виді (наприклад, у сновидіннях, творчості, невротичних порушеннях, фантазіях, застереженнях тощо).

### Основні теорії глибинної психології

Учений	Рушійні сили розвитку особистості	Структура й типологія особистості	Основні механізми розвитку й захисту
З. Фрейд	Уроджені несвідомі потяги до життя й смерті, що трансформуються лібідо, агресія й потяг до суїциду	Ід, Его й Супер-Его	Ідентифікація із близьким дорослим своєї статті. Витіснення, регресія, раціоналізація, проєкція, сублімація
К. Юнг	Узагальнена психічна енергія лібідо, що приймає різні форми. Досвід людини через уроджені архетипи	Свідомість, індивідуальне несвідоме, колективне несвідоме, типологія особистості.	
А. Адлер	Почуття спільності, почуття неповноцінності й прагнення до переваги	Типологія – формування індивідуального стилю життя, побудована на формі компенсації й почуття спільності	Компенсація неповноцінності – неповна, повна, свержкомпенсація й уявна.
К. Хорні	Почуття тривоги (фізіологічної й психологічної)	«Образ Я», який може бути адекватним або неадекватним і включає знання про себе й відношення до себе	Прагнення до людей (конформізм), від людей (відхід) і проти людей (агресія)
Г.Салліван	Почуття занепокоєння, тривога.	«Я-Концепція», що складається з гарного «Я», поганого «Я» і «не-Я»	Виборча увага

Психоаналіз народжувався як метод психотерапії неврозів, зокрема, істерії – захворювання, при якому, саме психологічні причини, внутрішній конфлікт викликають симптоми фізичних порушень (паралічі, сліпота, болі тощо). Усі люди, згідно із Фрейдом, неминуче внутрішньо конфліктні. За багатьма проявами у фантазіях, творчості й ін. лежить, насамперед, схована сексуальна проблематика, усе це – як би втілення нереалізованих бажань.

Психоаналітичні дослідження є одним з найцінніших внесків у формування психології. Ученими, що належать до цього напрямку, уперше були досліджені й описані структура й етапи становлення особистості, розкриті рушійні сили й механізми особистісного розвитку, розроблені

методи діагностики й корекції емоційно-потребової сфери людини. Незважаючи на те, що деякі положення цієї школи застаріли, основні відкриття, зроблені її представниками, становлять ядро сучасної концепції формування особистості.

### *Частина 2*

Трансакційний аналіз (транзакційний аналіз, транзактний аналіз, транзактний аналіз (ТА)) – психологічна модель, що служить для опису й аналізу поведінки людини, як індивідуальної, так і в складі груп.

Ключовою відправною точкою для розвитку ТА став психоаналіз, однак ТА як модель придбав значно більш загальний і масштабний характер. Особливість ТА полягає в тому, що він викладений простою і доступною мовою, а його основоположні принципи вкрай нескладні і доступні для загального розуміння. Основи теорії ТА були описані Еріком Берном.

Транзактний аналіз складається з 4 видів аналізу:

- структурний аналіз – аналіз окремої особистості;
- аналіз транзакцій (аналіз того, як люди поведуть себе і що говорять один одному);
- аналіз ігор – аналіз прихованих транзакцій, які призводять до розплати;
- аналіз сценарію – аналіз індивідуального життєвого сценарію, який люди несвідомо наслідують.

Згідно моделі ТА – один і той же чоловік, перебуваючи в якійсь певній ситуації, може функціонувати, виходячи з одного з трьох *Его-станів*, чітко відмінних одне від іншого. Ці Его-стани: Батько, Дорослий і Дитина.

- *Его-стан Батька* містить установки і поведження, перейняті ззовні, у першу чергу, від батьків. Вони часто проявляються в упередженнях, критичному і турботливому поведженні стосовно інших. Внутрішньо – переживаються як старі батьківські повчання, що продовжують впливати на нашу внутрішню Дитину;

- *Его-стан Дорослого* не залежить від віку особистості й орієнтований на сприйняття поточної реальності, розуміння об'єктивної інформації. Це організований, добре пристосований, активний стан, що діє, вивчаючи реальність, оцінюючи свої можливості і спокійно розраховуючи;

- *Его-стан Дитини* містить усі спонукання, які виникають у дитини природним чином. Він також містить запис ранніх дитячих переживань, реакцій і позицій стосовно себе й інших, проявляється як «стара» (архаїчна) поведінка дитинства. Его-стан Дитини відповідає також за творчі прояви особистості.

Сценарій – це «план життя, складений у дитинстві». Сценарій обирається дитиною на основі відомостей, запропонованих батьками і, рідше, суспільством. На вибір Сценарію впливають не тільки зовнішні фактори, але й воля дитини. Навіть тоді, коли різні діти виховуються в одних і тих самих умовах, вони можуть скласти абсолютно різні плани свого життя. У зв'язку з цим Берн наводить випадок з двома братами, яким мати сказала: «Ви обидва потрапите в псих лікарню». Згодом один з братів став хронічним психічним

хворим, а другий – психіатром. Згідно а теорією сценарію, кожен з нас уже в дитинстві знає важливі для сценарію моменти. Подібним важливим моментом сценарію для більшості дівчат є кількість дітей, які їм треба народити.

Контрсценарій – певна послідовність дій, що сприяє «позбавленню» від сценарію. Контрсценарій, як і сценарій, закладається батьками, однак з використанням іншого Его-стану: сценарій закладається Дитиною батька, в той час як контрсценарій – її Батьком. Наприклад, для сценарію «Ти повинна страждати» контрсценарієм може стати «Твоє життя налагодиться, якщо ти вдало вийдеш заміж». У даному випадку Б. Берн проводив аналогію контрсценарію зі «зняттям прокляття злої відьми» (з казки «Спляча красуня»).

#### **Теми рефератів:**

1. Ортодоксальність і творчість у теорії З. Фрейда.
2. Порівняльний аналіз підходу до типології людини в теоріях К. Юнга й А. Адлера.
3. Зміна підходу до проблеми захисних механізмів і його роль у формуванні нових методів дослідження.
4. Проблема ідентичності та її місце в сучасній психології.
5. Критика психоаналізу з боку К. Г. Юнга, Е. Фрома.
6. Сучасний перегляд теорії психоаналізу.

#### **Література:**

##### **Основна:**

1. Євдокімова О.О. Історія психології : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. Харків : Константа, 2020. 320 с.
2. Роменець В.А., Маноха І. П. Історія психології ХХ століття. К. : Либідь, 2010. 988 с.

##### **Допоміжна:**

1. Левчук Л.Т. Психоаналіз: історія, теорія, мистецька практика: навч. посібник / Л.Т. Левчук. К. : Либідь, 2012. – 255 с.
2. Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психологія особистості: Підручник. К. : ТОВ “КММ”, 2017. 296 с.
3. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості :навч. посіб. К. : Марич, 2019. 232 с

##### **Інформаційні ресурси в Інтернеті:**

1. Ільїн Г.Л. Історія психології. URL: [https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya\\_psihologiyi](https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya_psihologiyi)
2. Історія психології: від античності до початку ХХ століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. НБП «Інтерсервіс». 235 с. URL: [http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O\\_Kokhanova\\_IP\\_IL.pdf](http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O_Kokhanova_IP_IL.pdf)
3. Видатні психологи, психотерапевти, психіатри та філософи. URL: <http://uk.tutotvet.com.ua/znamenitye-psichologi>

## **Тема № 7: Нові напрямки другої половини XX століття: гуманістична, когнітивна та екзистенційна психологія**

**Семінарське заняття:** Нові напрямки другої половини XX століття: гуманістична, когнітивна та екзистенційна психологія

**Навчальна мета заняття:** визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості знань про виникнення і розвиток нових напрямків психології 20 сторіччя: гуманістичну, когнітивну та екзистенційну психологію; розвивати вміння аналізувати кращі історичні приклади психологічної діяльності та служіння власній ідеї вчених-психологів.

**Кількість годин:** 6 годин

**Навчальні питання:**

*Частина 1*

1. Основні принципи гуманістичної психології.
2. Методи дослідження особистості розроблені Г. Олпортом.
3. Потреби в структурі особистості описані А. Маслоу.
4. Клієнтцентована психотерапія К. Роджерса

*Частина 2*

5. Пріоритет інтелекту в розвитку психіки згідно з вченням Ж. Піаже.

6. Теорія казуальної атрибуції Ф. Хайдер, Г. Келлі.
7. Значення та види цінностей згідно з вченням В. Франка.

*Частина 3*

8. Загальна характеристика гуманістичної психології
9. Дослідження фобій і тревог Р. Мейєм
10. Екзистенційна психологія І. Ялома

**Методичні вказівки:**

Відповідь на питання до теми «Нові напрямки другої половини XX століття: гуманістична, когнітивна та екзистенційна психологія» повинні відштовхуватися від розуміння історичного моменту становлення даного напрямку. Розвитку гуманістичної психології сприяла обстановка, яка склалася в суспільстві після другої світової війни. Якщо перша світова війна продемонструвала несвідому жорстокість і агресію людини, яка жахнула суспільну думку й похитнули основи гуманізму й освіти, то друга світова війна, не спростувавши наявності цих якостей, виявила й інші сторони людської психіки. Вона показала, що багато з людей в екстремальних ситуаціях проявляють стійкість і зберігають гідність у самих важких умовах.

Ці факти, так само як і дані, отримані психологією особистості в 30-ті та 50-ті роки, показали обмеженість підходу до людини, які пояснювали розвиток її мотивації, її особистих якостей тільки прагненням до адаптації. Потрібні були нові підходи, що інтерпретують можливості людей подолати тиск ситуації. Ці питання є досить актуальними для майбутніх психологів ювенальної превенції.



### Основні теорії гуманістичної психології

Учений	Рушійні сили розвитку й структура особистості	Основні досягнення
Г. Олпорт	Основні й інструментальні риси, набір яких унікальний і автономний	Відкритість системи людина – суспільство, опитувачі.
А. Маслоу	Ієрархія потреб, пріоритет бутєвих або дефіцитних потреб.	Потреба в самоактуалізації, механізми ідентифікації й відчуження
К. Роджерс	«Я – концепція», у центрі якої гнучка й адекватна самооцінка	Конгруентність, особистісно-орієнтована терапія.

З'явилася нова детермінація – психологічна, що пояснює розвиток людини, її прагненням до самоактуалізації, творчої реалізації своїх потенційних можливостей.

Частково переглядаються й взаємини особистості із суспільством, тому що соціальне оточення може не тільки збагатити людину, але й стереотипізувати її. Виходячи із цього, представники гуманістичної психології намагалися вивчати різноманітні механізми спілкування, описувати складність взаємин особистості й суспільства у всій її повноті. При цьому підкреслювалося значення для науки дослідження повноцінних і творчих людей, а не тільки невротиків, що стояли в центрі дослідницьких інтересів психоаналізу.

Таким чином, і логіка розвитку психології, і ідеологія суспільства приводили до необхідності появи нового шляху в психології, який саме й прагнула сформулювати гуманістична психологія, що формувалася Г. Олпортом, А. Маслоу й К. Роджерсом.

Оцінюючи гуманістичні теорії особистості, необхідно відзначити, що їх розроблювачі вперше звернули увагу не тільки на відхилення, труднощі й негативні сторони в поведінці людини, але й на позитивні сторони особистісного розвитку. У роботах учених цієї школи досліджувалися досягнення особистого досвіду, були розкриті механізми формування особистості й шляхи для її саморозвитку й самовдосконалення.

#### *Частина 2*

Засновник генетичної психології швейцарський психолог Жан Піаже (1896-1980) є одним з найбільш відомих учених, чії роботи склали важливий етап у розвитку психології.

Свою теорію розвитку дитячого мислення Піаже побудував на основі логіки й біології. Він виходив з ідеї про те, що основою психічного розвитку є розвиток інтелекту. У серії експериментів він доводив свою точку зору, показуючи, як рівень розуміння, інтелект впливають на мову дітей, на їхнє сприйняття й пам'ять.

Одним з улюблених прикладів Піаже був приклад дитини, яка не володіє поняттям числа, і усвідомлює його значення, перебираючи камінці

граючи з ними, вишиковуючи їх у ряд, і в такий спосіб відкриває поняття *один, два, багато*.

Процес адаптації й формування адекватної схеми ситуації відбувається поступово, при цьому дитина використовує два механізми побудови схеми - *асиміляцію й акомодацию*.

Піаже відкрив такі особливості дитячого мислення, як:

- *егоцентризм* – невміння стати на чужу точку зору,
- *синкретизм* – нерозчленованість дитячого мислення,
- *трансдукція* – перехід від частки до частки, минаючи загальне,
- *артифіціалізм* – штучність, створеність світу,
- *анімізм* – натхненність, нечутливість до протиріч.

Періодизація інтелекту, розроблена Піаже, придбала закінчену й широко відому в наш час форму:

1. Сенсомоторна стадія (від народження до 1,5-2 років).
2. Доопераційна стадія (від 2 до 7 років).
3. Стадія конкретних операцій (з 7 до 11-12 років).
4. Стадія формальних операцій (з 12 років і до кінця життя).

Ж. Піаже перший зрозумів, досліджував і виразив специфіку, якісну своєрідність дитячого мислення, показав, що мислення дитини не гірше, але воно повністю відрізняється від мислення дорослої людини.

Розроблені ним методи дослідження рівня розвитку інтелекту давно стали не стільки експериментальними, скільки діагностичними й відіграють велике значення у сучасній практичній психології. Ті закономірності процесу розумової діяльності, які відкрив Піаже, ніхто не заперечив, незважаючи на безліч нових даних про дитяче мислення, отримані за останні десятиліття.

Казуальна атрибуція – інтерпретація людиною міжособистісного сприйняття причин і мотивів поведінки інших людей. Вивчення її витікає з таких положень:

- 1) люди, пізнаючи одне одного, не обмежуються одержанням інформації, що спостерігається зовні, але прагнуть до з'ясування причин їхньої поведінки та до висновків про відповідні особистісні якості;
- 2) оскільки інформація про людину, отримана при спостереженні, звичайно недостатня для надійних висновків, спостерігач домислює імовірні причини поведінки і риси особистості і приписує їх об'єктові спостереження;
- 3) ця причинна інтерпретація суттєво впливає на поведінку спостерігача.

Дослідженнями казуальної атрибуції спочатку займалася лише соціальна психологія, нині цим займаються також психологія загальна, педагогічна, вікова, психологія спорту.

Засновником вивчення казуальної атрибуції був Ф. Хайдер, продовжив – Гарольд Келлі.

Найважливіші результати її експериментального дослідження полягають у встановленні:

- систематичних відмінностей у поясненні людиною поведінки власної та інших людей;

- відхилень процесу К.А. від логічних норм під впливом суб'єктивних – мотиваційних та інформаційних – факторів;
- стимулюючого впливу на мотивацію та діяльність людини внаслідок пояснення невдалих результатів цієї діяльності зовнішніми факторами, а успішних – внутрішніми.

На основі виявлених закономірностей розробляються прийоми практичного використання казуальної атрибуції з метою впливу на емоції, мотивацію та ефективність діяльності людини.

В. Франкл одержав звання почесного професора в 28 університетах по усьому світу.

Почавши розробляти проблему сенсу життя ще до Другої світової війни, В. Франкл дійшов висновку про те, що:

1. Пошук смислу життя є первинним спонукальним мотивом життя людини. Кожна людина є носієм свого особливого й неповторного сенсу життя.

2. Описав феномен екзистенціальної фрустрації - прагнення людини до сенсу. Тривала екзистенціальна фрустрація приводить до ноогенного неврозу - морального конфлікту, конфлікту між різними цінностями.

3. Засобом, за допомогою яких можна здійснювати ефективну терапію ноогених неврозів, на його думку є логотерапія, тобто терапія, реалізована на рівні духовного виміру людської екзистенції.

4. У контексті йоготерапії, людина – це істота, місія якої полягає в пошуку й реалізації сенсу життя, а завданням логотерапії є надання допомоги пацієнтові в пошуках його сенсу життя.

5. Увів поняття екзистенціального вакууму, що проявляється у відчутті нудьги, туги, обумовленою внутрішньою порожнечою.

6. Уважав, що єдиним способом пізнання сутності іншої людини є любов.

### *Частина 3*

Розвитку гуманістичної психології сприяла обстановка, яка склалася в суспільстві після другої світової війни. Якщо перша світова війна продемонструвала несвідому жорстокість і агресію людини, то друга світова війна виявила й інші сторони людської психіки. Вона показала, що багато з людей в екстремальних ситуаціях проявляють стійкість і зберігають гідність у самих важких умовах. Ці факти, так само як і дані, отримані психологією особистості в 30-50 роки, показали обмеженість підходу до людини, що пояснює розвиток її мотивації, її особистих якостей тільки прагненням до адаптації. Потрібні були нові підходи, що інтерпретують можливості людей подолати тиск ситуації.

Саме тому лідери гуманістичної психології звернулися до досягнень філософії. З'явилася нова детермінація – психологічна, що пояснює розвиток людини, її прагненням до самоактуалізації, творчої реалізації своїх потенційних можливостей. Частково переглядаються й взаємини особистості із суспільством, оскільки соціальне оточення може не тільки збагатити людину, але й стереотипізувати її. Виходячи із цього, представники

гуманістичної психології намагалися вивчати різноманітні механізми спілкування, описувати складність взаємин особистості й суспільства у всій її повноті. При цьому підкреслювалося значення для науки дослідження повноцінних і творчих людей, а не тільки невротиків, що стояли в центрі дослідницьких інтересів психоаналізу.

Основні принципи гуманістичної психології полягають у наступному:

- 1) підкреслення ролі свідомого досвіду;
- 2) переконання в цілісному характері природи людини;
- 3) акцент на волі, спонтанності й творчій силі індивіда;
- 4) вивчення всіх факторів і обставин життя людини.

Р. Мей стверджував, що рушійною силою поведінки людини в багатьох випадках є почуття страху або тривоги, яке з'являється у неї щоразу при зростанні почуття невизначеності, невпевненості, хиткості свого буття. Нездатність визнати смерть допомагає тимчасово позбутися тривоги або страху небуття. Але це позбавлення не може бути постійним.

Смерть – це безумовна складова нашого життя, і, рано чи пізно, кожному доведеться зустрітися з нею. Р. Мей визначав тривогу як «суб'єктивний стан особистості, яка розуміє, що її існування може бути зруйновано, що вона може перетворитися в «ніщо». Ми відчуваємо тривогу, коли усвідомлюємо, що наше існування або якісь цінності, які ототожнюються з ним, можуть бути знищені. У більш пізній роботі він висунув інше визначення тривоги - як відчуття загрози, спрямованої на важливі для людини цінності. Тривога, писав Мей, це «побоювання, викликане загрозою якимось цінностям, які людина вважає важливими для свого існування як особистості».

Свобода не може існувати без тривоги, так само як і тривога не може існувати без усвідомлення можливості свободи. Стаючи більш вільним, людина неминуче відчуває тривогу. Р. Мей цитував К'єркегора, який говорив, що «тривога - це запаморочення від свободи». Тривога, як і запаморочення, може бути і приємною і болючою, і конструктивною і деструктивною. Більш того, тривога може бути як нормальною, так і невротичною.

*Види тривоги (за Р.Меем)*

*Нормальна* «...реакція, пропорційна загрозі, яка не викликає пригнічення, якій можна конструктивно протистояти на свідомому рівні». Рости і переглядати свої цінності – значить відчувати нормальну або конструктивну тривогу.

*Невротична* «...реакція, що непропорційна загрозі, що викликає пригнічення й інші форми внутрішньопсихічних конфліктів і керована різноманітними формами блокування дій і розуміння». Невротична тривога відвідує нас в тому випадку, якщо поставлені під сумнів цінності насправді є догмами, відмова від яких позбавить наше існування сенсу

*Ірвін Девід Ялом*, його перша книга «Теорія й практика групової терапії», широко використовується (більш 700 тис. екземплярів) у вигляді посібника для молодих психотерапевтів. Вона переведена на дванадцять мов і виходить уже в четвертому виданні. «За двадцять років я чув як студенти

говорять, що вона читається як роман».

Далі були роботи – «Екзистенційна психотерапія», «Стаціонарна групова терапія» (посібник з ведення груп у стаціонарних психологічних відділеннях). Тоді, у спробі наučення екзистенційній терапії І. Ялом звернувся до літературного оповідання, і в наступні кілька років написав книги терапевтичних історій: «Лікування від любові», «Мамочка й сенс життя» (історія справжніх і вигаданих історій) і три наукові посібники («Коли Ніцше плакав», «Брехун на кушетці» й «Шопенгауер як ліки»).

Ці книги стали бестселерами серед широкої аудиторії й часто сприятливо й несприятливо критикувалися, (Коли Ніцше плакав - був визнаний гідним Commonwealth Gold Medal як кращий історичний вимисел в 1993 року, а в 2009 році був відзначений на Віденському книжковому ярмарку ста тисячами екземплярами, розповсюджених серед жителів Відня зовсім безкоштовно),

«Коли Ніцше плакав», наприклад, був на вершині ізраїльського списку продажів протягом чотирьох років.

Основна тема І. Ялома – це страх смерті. Саме про нього він пише приблизно в половині своїх книг. Саме це головна тема екзистенційної психології. Автор пише як біографічні або наукові книги так і художні твори. Усі його книги запам'ятовуються й не залишають байдужим читача.

І. Ялом перший придумав створювати групи психологічної підтримки для смертельно хворих і приречених людей. Спочатку було важко все організувати тому що не було з кого брати приклад. Потім пішли перші пацієнти й до кожного він шукав індивідуальний підхід. Із часом його група розрослася й до нього стали ходити аспіранти для спостереження за сеансами. Багато не витримували й залишали зал раніше кінця зборів не витримуючи розжарення болі й страждань, які жили разом з пацієнтами в групі.

Його книги просочені глибокими думками й метафорами. У нього своєрідний стиль, що запам'ятовується. Його приємно читати майже в будь-якому перекладі. Немає потреби в нагнітанні обстановки або хитрих словесних прийомах.

Екзистенціальна психологія дає ресурси, для того щоб жити максимально задовільним способом. Вона відкриває новий вимір життя, яке пов'язане з розвитком, з контролем над життям. Це психологія дорослого, який сам за себе відповідає і знаходить рішення проблем, на відміну від імпульсивного і недалекоглядної дитини, тому вона представляє собою альтернативу широко поширеному нині в усьому світі інфантилізму.

Інфантилізм багато в чому підтримується масовою культурою і призводить до того, що величезна кількість людей взагалі не хоче замислюватися про сенс, про перспективу, про відносини з іншими людьми. Зараз сформувалися сприятливі для людей умови: не потрібно турбуватися і думати про складнощі. Ці умови сприятливі для розслаблення і несприятливі для розвитку: люди женуть від себе думки про те, як влаштований світ, і перебувають в інфантильному стані, в якому їм досить комфортно, поки

обставини не змінилися на гірше.

3. Екзистенційна психологія розкриває альтернативу інфантилізму, в якій людина сама собі господар і самостійно вирішує питання про те, як жити, не орієнтуючись на зовнішні джерела і внутрішні імпульси, але використовуючи ресурси своєї зрілої свідомості і визнаючи невизначеність і непередбачуваність майбутнього.

4. Саме в русі до екзистенціального виміру ми реалізуємо свій потенціал. Екзистенційна психологія дозволяє виявити нетривіальні можливості тим, кого цікавить не просто виживання і адаптація до того, що є, а розвиток і ускладнення. Вони саме в екзистенційному погляді на світ виявляють те, що їм співзвучно.

#### **Теми рефератів:**

1. Самоактуалізація і її значення в концепціях А. Маслоу та В. Франкла.
2. Порівняльний аналіз підходу до проблеми психологічний захисту в глибинній і гуманістичній психології.
3. Проблема навчання в теорії Ж. Піаже.
4. Теорії уваги у когнітивної психології.
5. Теорія конструктів Дж. Келлі.
6. Розробка проблеми пам'яті у когнітивної психології.
7. Когнітивний напрямок у зарубіжній соціальної психології.
8. Погляди на особистість у когнітивної психології.

#### **Література:**

##### **Основна:**

1. Євдокімова О.О. Історія психології : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. Харків : Константа, 2020. 320 с.
2. Роменець В.А., Маноха І. П. Історія психології XX століття. К. : Либідь, 2010. 988 с.

##### **Допоміжна:**

1. Загальна психологія: підручн. для студ. вищ. навч. закладів / ред. С.Д. Максименка. К. : Форум, 2010. 356 с.
2. Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психологія особистості: Підручник. К. : ТОВ "КММ", 2017. 296 с.
3. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості :навч. посіб. К. : Марич, 2019. 232 с
4. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 160 с.

##### **Інформаційні ресурси в Інтернеті:**

1. Ільїн Г.Л. Історія психології. URL: [https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya\\_psihologiyi](https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya_psihologiyi)
2. Видатні психологи, психотерапевти, психіатри та філософи. URL: <http://uk.tutotvet.com.ua/znamenitye-psichologi>

## **Тема № 8: Розвиток вітчизняної психології. Психологія ХХІ століття**

**Семінарське заняття:** Розвиток вітчизняної психології. Психологія ХХІ століття

**Навчальна мета заняття:** визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості знань про розвиток вітчизняної психології ХХ століття, тенденції і протиріччя розвитку вітчизняної психології на сучасному етапі; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, робити висновки.

**Кількість годин:** 4 години

**Навчальні питання:**

Частина 1

1. Психологічні погляди Г. Сковороди про душу і світ.
2. Психологічна спадщина С.Л. Рубінштейна.
3. Поняття про діяльність в працях О.М. Леонтьєва.
4. Харківська психологічна школа

Частина 2

5. Поняття про закономірності психічного розвитку особистості в працях Г.С. Костюка.
6. Внесок К.К. Платонова і Б.Г. Ананьєва у психологію.
7. Генетико-модуючий метод вивчення особистості С.Д. Максименко.
8. Напрямки розвитку психології у 21 столітті

**Методичні вказівки:**

Частина 1.

*Перше питання:* Основною проблемою світобачення Г. Сковороди була проблема людини, її щастя та шляхів його досягнення.

Основними поняттями, якими він керувався, були особиста рефлексія, зокрема релігійна, та поняття душі.

У своїх трактатах, проповідях, байках, поезіях Г. Сковорода найбільшу увагу приділяє саме самопізнанню людиною самої себе. У своєму принципі «Пізнай самого себе» видатний філософ приділяє увагу смисловим життєвим законам, які супроводжують нас постійно на протязі всього життя. Самопізнання як осмислення вищого закону історичного за самою своєю суттю буття людини Г. Сковорода трактує в найзагальнішому плані, а саме як осмислення людиною єдності себе, мікрокосму, з макрокосмом, тобто як осягнення себе, людини як істоти особливого роду, яка на відміну від усіх інших істот, духовно пов'язана з Богом. І ця духовність подається ним як краплина, в якій фокусується та віддзеркалюється макрокосмос природи й суспільства.

Головною особливістю в пізнанні людини є безпосереднє спілкування з сьогоденням, наслідування самої натури. Г. Сковорода вважав, що іншим наставником людини є наука та просвітництво, які відкривають істину, адже саме вони озброюють людину знаннями справи, виступають керівниками практичних інтересів людини. Наука й просвітництво, вважав філософ,

повинні стояти на службі людини, удосконалювати та примножувати реальні блага, допомагати у визволенні від пут забобонів та шкідливих пристрастей. Самі ж знання залежать від людини, важкі зусилля якої приносять багаті врожаї.

Згідно з концепцією пізнання Сковороди, шукати в собі істину означає шукати ті сили і засоби, які допомагають людині пізнати світ реальних речей, світ ідей і навіть символіку Біблій. Як стверджує видатний філософ, людський розум завжди стоїть перед вибором: добро чи зло, брехня чи істина.

Проблема самопізнання у Сковороди є ключем до розуміння його антропоцентризму; мислитель вважав, що всі питання й таємниці світу містяться в людині, яка, не пізнавши себе, нічого не може зрозуміти у світі, а пізнавши себе, спроможна збагнути найглибші таємниці Всесвіту. Ідеї самопізнання Г. Сковорода відводив особливе місце у власних філософських роздумах, духовних бесідах і педагогічній практиці. Проблема самопізнання знаходить своє відображення в його трактатах "Нарцис", "Асхань", у багатьох листах, байках і духовних співах. Г. Сковорода багато писав про те, що треба бути самим собою, не здаватися, а саме бути, при цьому не декларувати, "підносити" свою щирість, а жити в щирості. Очевидно, що ця щирість українського філософа – це і чесність і вимогливість до себе, чесність і вимогливість до зовнішнього світу, людей, що живуть в ньому. Сенс буття людини, за словами самого філософа, полягає в тому, щоб бути джерелом світла і тепла, свідомості і совісті, бути перетворювачем, удосконалювачем і співучасником усього, що відбувається у світі.

*Друге питання:* Здобувачам необхідно детально зупинитися на вивченні діяльності у працях С. Л. Рубінштейна. Адже, у рамках теорії єдності психіки і діяльності розроблялися теорія особистості, розуміння предметів і завдань психології як науки, педагогічні концепції. Центральною ідеєю виступав постулат про єдність свідомості й діяльності. Принципи діяльнісного підходу активно розроблялися в працях С.Л. Рубінштейна й О.М. Леонтьєва.

С.Л. Рубінштейн розробив наступні ідеї діяльнісного підходу.

1. Усяка дія людини виходить із мотивів і направляється на мету.
2. Діяльність і свідомість утворюють єдність. Сам факт усвідомлення своєї діяльності змінює характер її протікання й, таким чином, перестає бути простою сукупністю відповідних реакцій на зовнішні подразники.
3. Усвідомленість дії залежить від відношення, що складається в ході самої діяльності. Свідома дія - це не дія, яка супроводжується свідомістю.
4. Поведінка людини не зводиться до простої сукупності реакцій, вона включає систему свідомих дій, які відрізняються від реакції іншим відношенням до об'єкта.
5. Дія - це свідомий акт діяльності, який направляється на об'єкт, і вона стає вчинком у міру того, як її відношення до суб'єкта перетворилося у свідоме відношення.
6. Діяльність розуміється як взаємодія суб'єкта з навколишнім світом;



це процес, через який реалізується відношення людини до навколишнього світу й через який її психіка стає пізнавана для інших.

*Третє питання:* Олексій Миколайович Леонтьєв у своїх працях сформував загальне поняття про діяльність. Він розробив загальнопсихологічну теорію діяльності, що стала фундаментальною для вітчизняної науки. Головною працею, що розкриває суть діяльнісного підходу, стала робота О.М. Леонтьєва «Діяльність. Свідомість. Особистість». У своїй теорії діяльності О.М. Леонтьєв висував наступні наукові ідеї.

1. Діяльність є процес, що формує і розвиває життя суб'єкта, і його мету через задоволення предметних потреб суб'єкта.

2. Предметні потреби визначаються як внутрішні стани організму.

3. Розвиток діяльності приводить до виникнення психічного відбиття реальності в ході еволюції, тобто діяльність породжує психічне життя.

4. Діяльність, крім об'єктивного відбиття реальності, переводить образ в об'єктивно-предметну форму, яка може бути речовою або ідеальною (тобто нематеріальною). Мова є формою відбиття образу в індивідуальній свідомості.

5. Існує кілька стадій розвитку психіки в онтогенезі:

- елементарна сенсорна психіка;
- перцептивна психіка (тобто формування образу);
- стадія інтелекту (тобто забезпечення орієнтації й адаптації організму в середовищі).

6. У кожному віці в людини існує провідна діяльність. (Це положення послужило основою для створення Д.Б. Ельконіним періодизації психічного розвитку дитини).

7. Усю сукупність людського досвіду можна розділити на три види: індивідуальний, видовий і соціальний, які є в наявності в кожній людини.

Ідеї О.М. Леонтьєва вплинули на розвиток більшості галузей психології - соціальної, дитячої, педагогічної, інженерної, патопсихології, зоопсихології, ергономіки.

*Четверте питання:* Харківська психологічна школа це неформальна організація психологів, що працювали у 30-х р. у наукових установах Харкова над розвитком ідей Л. С. Виготського і над формуванням на цій основі діяльнісного підходу в психології. Діяльність даної школи пов'язують із вивченням явищ людської психіки. До цієї школи належали: Олексій Миколайович Леонтьєв, Олександр Романович Лурія, Петро Іванович Зінченко, Олександр Володимирович Запорожець, Петро Якович Гальперін та інші. Здобувачі доповідають про життєво-творчий шлях цих вчених.

## *Частина 2*

*П'яте питання:* Становлення психологічної науки в Україні нерозривно пов'язане з іменем Григорія Силовича Костюка – видатного українського вченого, психолога й педагога.

Він інтенсивно розробляв актуальні проблеми загальної, вікової та педагогічної психології, історії та методології психологічної науки. Є засновником і першим директором Інституту психології. Він зробив

величезний внесок в організацію психологічних досліджень на теренах нашої держави.

Г.Костюк розробив фундаментальні теоретико-методологічні проблеми загальної, вікової та педагогічної психології, поширював психолого-педагогічні знання, займався підготовкою педагогічних та психологічних кадрів. За свій життєвий шлях зробив значний внесок у розробку дослідження психічного розвитку людини, у розв'язання актуальних проблем психології, зокрема проблем онтогенезу людської психіки, ролі спадковості, середовища й виховання психічного розвитку дитини.

Актуальним вважав питання взаємозв'язку сприймання й мислення, сутності процесу розуміння і формування його в дітей дошкільного віку. Розвивав поняття про число, природу та розвиток здібностей, шляхи забезпечення розвиваючого й виховного навчання, формування особистості у найменшого покоління. Вчений багато уваги приділяв вивченню історії розвитку психології, зокрема вікової та педагогічної.

Особливе місце в науковій спадщині вченого посідають дослідження закономірностей психічного розвитку дитини. Він чітко розрізняє поняття «індивід» та «особистість». Вважав, що людина є індивідом на всіх етапах онтогенезу і за всіх умов, а особистістю вона стає і може перестати бути нею. Отже, ввів поняття «особистість» – соціалізація індивіда з огляду на найсуттєвіші соціально важливі риси, які визначають його свідомість і самосвідомість, життєві настанови, поведінку й саму діяльність. У самих же дослідженнях багато уваги приділено вивченню самостійності мислення у дітей молодшого шкільного віку. Під «самостійністю мислення» він розуміє уміння людини ставити нові питання, знаходити нові підходи до їх з'ясування, виявляти ініціативу в розв'язанні тих завдань, які висуває життя.

Г.С. Костюк активно розвивав взаємозв'язок навчання й психічного розвитку у своїх працях. Його дослідження дали змогу сформувати цілісну концепцію розвитку й становлення особисті на різних етапах онтогенезу. У своїх працях він довів, що розвиток особистості є результатом діалектичної взаємодії середовища, спадковості й активної діяльності людини. Г. Костюк наголошував на тому, що потрібно постійно розвивати дитячі здібності, уміння, навички.

*Шосте питання:* Займаючись дослідженням особистості, К. Платонов описав модель структури особистості, яка містила в собі наступні підструктури:

- 1) соціально обумовлена підструктура (спрямованість, відносини, моральні якості);
- 2) досвід (знання, навички, уміння й звички);
- 3) індивідуальні особливості окремих психічних процесів;
- 4) біопсихічна підструктура (темперамент і органічні патологічні особливості).

К.К. Платонов послідовно розробляв проблему колективу, як найбільш значимої умови розвитку й виховання особистості, що знайшло відбиття на сторінках його роботи «Колектив і особистість».

Підхід до вивчення особистості, що реалізовувався в роботах Б. Г. Ананьєва, отримав назву «онтопсихологічний» і свого часу став новим словом у вітчизняній психологічній науці. Цей підхід передбачав системне вивчення всіх вікових стадій психічного розвитку з їх багаторівневою організацією і складною детерміацією, закономірний характер прояву якої визначається гетерохронною зміною фаз дозрівання і старіння різних функціональних складових і структурних блоків індивідних і особистісних якостей людини.

Індивідуальний розвиток Ананьєв розглядає як внутрішньо суперечливий процес, залежний від дії безлічі чинників: спадковості, середовища, виховання і т. ін. Складність структури і багатofакторність розвитку пояснюють нерівномірністю змін і гетерохронністю фаз розвитку людини на всіх її стадіях. Особливості гетерохронності Ананьєв досліджував не лише на прикладі індивіда, але і особистості. Мінливість є основною характеристикою особистісних властивостей людини, і виявляється вона впродовж всього життєвого циклу людини. Механізмом цієї мінливості є гетерохронність розвитку. Ананьєв і його колеги у своїх дослідженнях розглядали характеристики людини в їх взаємозв'язку і з врахуванням становлення людини в різні вікові періоди. У результаті цих досліджень удалося довести, що природа психофізіологічного розвитку в період зрілості різнорідна і суперечлива. Ця суперечлива структура розвитку характеризує як найскладніші утворення (інтелект, логічні і розумові функції), так і елементарні процеси (метаболізм) і індивідуальні, зокрема нейродинамічні показники.

Узагальнюючи дані різних наук, Ананьєв дійшов висновку, що нерівномірність змін і гетерохронність фаз розвитку різних систем характерні для всього онтогенезу і є його загальною закономірністю.

Численні дослідження Ананьєва і його співробітників дозволили показати складний, багаторівневий взаємозв'язок сенсорно-перцептивної, індивідної і особистісної характеристик людини, виявити закономірності віково-статевих відмінностей чутливості, встановити залежності між сенсорними, інтелектуальними, мнемічними і іншими процесами.

Ананьєв і його співробітники в рамках загальної, вікової, педагогічної і диференціальної психології підкреслювали, що людина розвивається в світі, розвиваючи і формуючи незкінчену кількість зв'язків з наочним світом і зі світом людей. Механізмом, за допомогою якого ці стосунки у людини зі «світом предметів» і «світом людей» встановлюються і розвиваються, є діяльності – праця, спілкування, учення, гра та інші її види.

Описано вікові і професійні особливості розуміння людиною інших людей. Вказано, що при взаємодії в умовах діяльності у суб'єктів спілкування відбувається трансформація понять про особу один одного, яка визначається ходом цієї діяльності, вкладом кожного в її результат і результатами

Сьоме питання: С.Д. Максименко визначає особистість на основі ґрунтового узагальнення численних теоретичних поглядів на це поняття

класиків вітчизняної та зарубіжної психології, передусім таких, як А. Адлер, Б.Г. Ананьев, М.О. Бернштейн, Л.І. Божович, А. Валлон, Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, В.В. Давидов, Е. Еріксон, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв, О.Р. Лурія, С. Мадді, А. Маслоу, Г. Олпорт, Ж. Піаже, К.К. Платонов, К. Роджерс, С.Л. Рубінштейн, В. Франкл, З. Фрейд, В. Штерн, К.-Г. Юнг та ін.

Ключовим для нього виступає розуміння структурно-психологічних закономірностей побудови особистості як психологічної цілісності, «нерозривної єдності психіки людини», міжфункціональної психологічної системи.

Відповідно до цього, вчений подає наступне її визначення: «Особистість – це форма існування психіки людини, яка являє собою цілісність здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції, та має свій унікальний і неповторний внутрішній світ».

В цьому визначенні С.Д.Максименко підкреслює головне – особистістну природу людської психіки як вищого рівня розвитку буття, наділеного рефлексією і тому здатного відображати все інше буття і самого себе, що втілюється (втілюється ) і стає дійсним способом існування конкретної людини в світі. Виходячи з означеного розуміння природи особистості, вчений виділяє в ній такі змістовні, ключові ознаки, як цілісність, унікальність, активність, здатність до вираження, відкритість, саморегуляція.

Вчений констатує при цьому, що «біологічна організація людського індивіда не лише забезпечує природні потенційні можливості розвитку організму, а й створює особливий психічний стан готовності до формування особистості, внутрішній світ людини, її духовність. Особистість не лише біологічна. Не слід скидати з рахунку, що саме по собі біологічне в особистості є продуктом, результатом і втіленням людської активності двох люблячих соціальних істот – особистостей.

Саме таке складне сполучення матеріального біологічного, соціального й ідеального духовного зумовлює цілісність і унікальність особистості.

Активність особистості як її фундаментальна якість виявляється, як вважає С.Д. Максименко, в тому, що поряд із реактивною поведінкою організму, «переважаючою стає активна поведінка, тобто поведінка, що спонукається власними усвідомленими цілями і мотивами». Вчений звертає увагу, в цьому зв'язку, на розроблену у вітчизняній психології проблему мимовільності і довільності поведінки, проблему керованої, детермінованої, зумовленої (обмеженої) поведінки і поведінки вільної, свідомої. Особливо важливим він вважає набуття особистістю так званої «постдовільної» поведінки, яку досліджувала Л.І. Божович. Ця поведінка є результатом взаємодії в кожній ситуації внутрішніх особистісних структур, самої ситуації і системи загальнолюдських цінностей і смислів, прийнятих даною людиною.

Здатність до саморегуляції, як сутнісна ознака особистості, передбачає не просто вольове зусилля, а й перебудову смислових утворень, умовою яких

є їх усвідомленність. Нові сенси народжуються лише в процесі особливих переживань. Видно, як в цій точці своєрідно перетинаються три лінії становлення особистості: довільність, інтеграція, переживання. Можна виокремити такі послідовні етапи становлення саморегуляції в системі інтеграції особистості:

- базальна емоційна саморегуляція;
- волюва саморегуляція;
- смислова, ціннісна саморегуляція.

Всі зазначені ознаки поняття особистості, окреслюючи її сутнісні аспекти, мають розглядатися в діалектичній єдності, в розвитку, в межах єдиного методологічного підходу до вивчення особистості.

*Восьме питання:* для підготовки відповіді на це питання необхідно ознайомитися зі статтю С. Д. Максименко «Теоретико-методологічні проблеми психології ХХІІІ століття: генетико-креативний дискурс». URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4105>

### **Теми рефератів:**

1. Вчення І.П. Павлова про умовно-рефлекторну діяльність.
2. Психологічна спадщина С.Л. Рубінштейна.
3. Поняття про діяльність в працях О.М. Леонтьєва.
4. Поняття про закономірності психічного розвитку особистості в працях Г.С. Костюка.
5. Внесок К.К. Платонова і Б.Г. Ананьєва у психологію.
6. Генетико-модуючий метод вивчення особистості С.Д. Максименко.

### **Література:**

#### **Основна:**

1. Євдокімова О.О. Історія психології : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. Харків : Константа, 2020. 320 с.
2. Роменець В.А., Маноха І. П. Історія психології ХХ століття. К. : Либідь, 2010. 988 с.

#### **Допоміжна:**

1. Загальна психологія: підручн. для студ. вищ. навч. закладів / ред. С.Д. Максименка. К. : Форум, 2010. 356 с.
2. Костюк Г.С. – особистість, вчений, громадянин / за ред. акад. С.Д. Максименка ; упоряд. канд. психол. наук В.В.Андрієвська. К.: Ніка-Центр, 2010. 216 с
3. Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психологія особистості: Підручник. К. : ТОВ “КММ”, 2017. 296 с.
4. Становлення психологічної думки в Україні: провідні ідеї та історія розвитку : колективна монографія / В.В. Турбан, Л.З. Сердюк, Ю.Т. Рождественський [та ін.] ; за ред. В. В. Турбан. К.-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 306 с.
5. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості :навч. посіб. К. : Марич, 2019. 232 с

**Інформаційні ресурси в Інтернеті:**

1. Ільїн Г.Л. Історія психології. URL: [https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya\\_psihologiyi](https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya_psihologiyi)
2. Видатні психологи, психотерапевти, психіатри та філософи. URL: <http://uk.tutotvet.com.ua/znamenitye-psichologi>

**4. Рекомендована література****Основна:**

1. Євдокімова О.О. Історія психології : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. Харків : Константа, 2020. 320 с.
2. Роменець В.А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження : навч. посіб. : рекомендовано МОН України. К. : Либідь, 2015. - 916 с. : іл.
3. Роменець В.А. Історія психології: XVII століття. Епоха Просвітництва : навч. посіб. : рекомендовано МОН України. К. : Либідь, 2016. 1000 с. : іл.
4. Роменець В. А. Історія психології XIX – початку XX століття: навч. посібник. К. : Вища школа, 2010. 614 с.
5. Роменець В.А., Маноха І. П. Історія психології XX століття. К. : Либідь, 2010. 988 с.

**Допоміжна:**

1. Данилюк І.В. Історія психології в Україні: Західні регіони (остання чверть XIX – перша половина XX століття). Київ : Либідь, 2012. – 152 с.
2. Загальна психологія: підручн. для студ. вищ. навч. закладів / ред. С.Д. Максименка. К. : Форум, 2010. 356 с.
3. Костюк Г.С. – особистість, вчений, громадянин / за ред. акад. С.Д. Максименка ; упоряд. канд. психол. наук В.В.Андрієвська. К.: Ніка-Центр, 2010. 216 с
4. Левчук Л.Т. Психоаналіз: історія, теорія, мистецька практика: навч. посібник / Л.Т. Левчук. К. : Либідь, 2012. – 255 с.
5. Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психологія особистості: Підручник. К. : ТОВ “КММ”, 2017. 296 с.
6. Становлення психологічної думки в Україні: провідні ідеї та історія розвитку : колективна монографія / В.В. Турбан, Л.З. Сердюк, Ю.Т. Рождественський [та ін.] ; за ред. В. В. Турбан. К.-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 306 с.
7. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості :навч. посіб. К. : Марич, 2019. 232 с
8. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 160 с.
9. Фройд З. Вступ до психоаналізу ; перек. П. Тарашук. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 480 с.

10. Юнг К. Архетипи і колективне несвідоме ; перек. К. Котюк. Львів : Астролябія, 2021. 588 с.

**Інформаційні ресурси в Інтернеті:**

1. Ільїн Г.Л. Історія психології. URL: [https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya\\_psihologiyi](https://stud.com.ua/48124/psihologiya/istoriya_psihologiyi)
2. Історія психології: від античності до початку XX століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. НВП «Інтерсервіс». 235 с. URL: [http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O\\_Kokhanova\\_IP\\_IL.pdf](http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16139/1/O_Kokhanova_IP_IL.pdf)
3. Видатні психологи, психотерапевти, психіатри та філософи. URL: <http://uk.tutotvet.com.ua/znamenitye-psichologi>